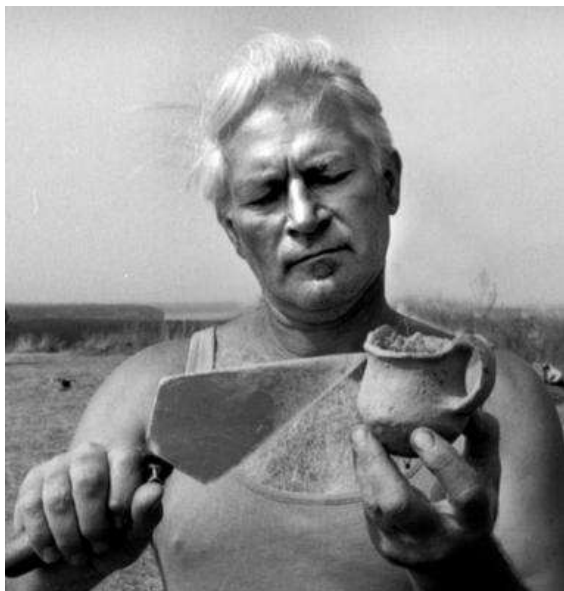

Szekeres László (Szabadka):

A délvidéki magyarok nemzettudatáról

Talán elhamarkodott ígéretemnek teszek eleget, amikor arról kísérek számot adni, hogy milyen a délvidéki magyarság nemzettudata a 21. század küszöbén, hiszen az egyrészt nagyon bizalmas jellegű, egyéni, érzelmi ügy, ugyanakkor életbevágóan fontos, közösségi kérdés. Néhány mondatban meg is lehetne adni rá a választ, de megfogalmazásával hivatott ideológusok, társadalomtudósok, politológusok foglalkoznak, s időnként szenvedélyesen. A téma mögött hatalmas szakirodalom áll. Mégis, mindezek ellenére, szinte minden embernek eltérő véleménye van róla, mégha az eltérések csak árnyalatokban fejezhetők ki. Itt találom azt a hasadékot, amelyen keresztül lehetősége nyílik a látszólag kívülállónak is állást foglalnia az ügyben.

Nem vagyok sem szociológus, sem politológus, sem profi politikus, csak régész. Másrésztől gyakorló kisebbségi vagyok, aki az újkori gyepűnek abban az övezetében született és élte le eddig élete javát, amely a történelmi Magyarország egykori határai és a Trianonban megrajzolt határok között húzódik. Kisebbségi magyarnak születtem, iskola éveim javát, illetve egyetemi éveimet abban a rendszerben töltöttem, amit titói kommunizmusként ismerünk. Abban a politikai légkörben léptem bele a társadalmi élet forgatagába, amikor egyrészt a tiltás, másrészt a hittétel kényszere uralkodott. Tilos volt a nemzeti érzés bármilyen módon való kifejezése, tilos volt mindenféle – a hatóság által ellenőrizhetetlen – szervezkedés, miközben büntetés terhe mellett kötelező volt (ma már világos, hogy miért) valamilyen misztifikált „testvériség-egység” mellett hitet tenni. Tehát tipikus délvidéki, vajdasági magyar vagyok, aki eddigi élettapasztalata alapján próbálja összefoglalni saját és sorstársai pillanatnyi helyzetét.

Úgy érzem, hogy mondanivalóm csonka lenne, ha nagy vonalakban nem ismertetném azokat a délvidékre jellemző történelmi eseményeket, amelyek visszanyúlnak hozzánk a múltból és fontos szerepet kapnak mostani identitástudatunk alakításában. Melyek azok a történelmi sajátosságok, amelyek csak erre a térségre jellemzőek? Például a 10-11. századi köznépi temetőket errefelé nem kísérik az északabban fekvő vidékekre jellemző gazdag nemzetségi temetők. Lehetséges, hogy a további kutatások a kései avarok irányába fogják a problémát terelni. A fennálló problémák és kétségek ellenére, az elenyésző számú kivételtől eltekintve, a középkori helynévanyag és a megőrzött személynévanyag is minden kétséget kizáróan azt bizonyítja, hogy az említett temetők zömmel magyar őseink porait takarják. Új elemeket a korai időkben csak a kunok (13. század), illetve a rigómezei csatát követő időszakban (14. század) beáramló szerbek jelentették. A török hódoltság idején az őslakosság pusztulása és elvándorlása következtében, habár a szerbek délről történő bevándorlása ebben az időben sem szűnt meg, óriási méretű volt az elnéptelenedés, következésképpen a korábbi, a középkorban kialakult egyensúly teljesen felbomlott. Ez méreteit tekintve a felszabadító háborúk alatt öltött veszélyes méretet, amikor szerbek újabb tömegei szervezeten érkeztek a mai Koszovó környékéről és amikor,

ugyancsak szervezeten, Hercegovinából vidékünkre telepedtek a horvát nemzetiségű bunyevácok számottevő csoportjai.

A 13. század folyamán a visszatelepülő, illetve szervezeten visszatelepített magyarság mellett intenzíven folyt a németek, a szlovákok és a ruszinok betelepítése is a déli végekre. Az érkező magyarok itt nem kaptak semmilyen privilégiumot, sőt a szerbekhez viszonyítva, akiket az ortodox klérus vezetett, alárendelt szerepet játszottak. De a német közösségekkel szemben sem tudtak helytállni sem gazdasági, sem politikai téren, mert a betelepítések során nem érkeztek velük olyan elemek, akik a meglehetősen elszigetelten, sok helyen zsellérsorban élő magyarság vezetőrétegét jelenthették volna. Ily módon a magyarság saját országában idegennek érezte magát. És ami már akkor jellemző volt népünkre: életképes ideológia hiányában bele nyugodott sorsába, nem háborgott, nem követelőzött, int a mellette élő nemzetiségek. Ez a magatartás egyik nagyon terhes öröksége a mai délvidéki magyarságnak. Másik nagy kerékkötője az egységes fellépésnek az volt és bizony probléma ma is, hogy a magyarság nem elhanyagolható része ott a Vajdaságban szórványban élt és él ma is. Bécs tudatos és a nagybirtokosok rövidlátó és önző politikája így csinált a Délvidékből soknemzetiségű területet, ami, ha a társadalmi fejlődés nem rekedt volna meg egy kezdetleges szinten, talán nem hordozott volna magában veszélyeket, de a történelem más irányban haladt. A kamarilla politikai bábuként egymás ellen használta fel a nemzetiségeket, aminek ismét csak a magyarság itta meg a levét.

Leginkább megmutatkozott ez 1848-1849-ben. A forradalom elfojtása után a szerbeknek még autonómiát is adtak, megalakították a Vajdaságot, a mai tartomány elődjét. Nemcsak történelmi tények ezek, hanem olyan hullámvölgyek, amelyeknek, tapasztalatból mondhatom, a magyarság helyzetére vonatkozó kisugárzása hosszú időn át érezhető.

Következett az első világháború minden következményével. A békeszerződés után a délvidéki magyarság (kb. 570 ezer ember) karizmatikus politikai vezető nélkül magára maradt, miközben a földreform ürügyén a szerb hatóságok egy sor telepés falut létesítettek az addig még tömbben élő magyarság életterén, azzal tetézve legálisnak nem mondható lépésüket, hogy a földnélküli magyarok agrárföldet nem kaphattak. Jó jel volt viszont, hogy a magyarság elkezdett szervezkedni, kezdte az új feltételek között megtalálni identitását. Csak az volt a nagy baj, hogy a nemzeti irányú polgári ideológia a súlyos szociális problémák miatt nem volt képes mozgósítani az összes társadalmi réteget, a proletáriátus a baloldali internacionalista pártok felé hajlott. Hogy a nemzeti érdeket védő Magyar Párt erőfeszítése milyen eredményekkel járt, ahhoz elég néhány fejezetcímet idézni Csuka János „A délvidéki magyarság története 1918-194” című művéből. Íme: „A Magyar Párt munkája és küzdelme, a magyar Iskolákért, A szerb sajtó vádjai, Megindul a kivándorlás, Az ígéretek ideje, Roham a Magyar Párt ellen.”

Akárhogyan ítéli is meg a nemzetközi, a szerb, vagy akár a hazai történettudomány Délvidék visszacsatolását, a baranyai és bácskai magyarság azt felejtethetetlen felszabadulásként élte meg. Még úgy is, ha később a lelkesedést bizonyos kiábrándulás követte. Máig is érezhető szellemi és érzelmi feltöltődés ment végbe a rövid három és fél év leforgása alatt. A torontáli magyarok számára ilyen felszabadulási élmény csak távoli kívánság maradt. Nem kétséges, ez a hiány az általunk bánságiaknak nevezett magyar lakosság közérzetében mind a mai napig ürt jelent. Ők például, akik a kombinált német–szerb adminisztráció alatt éltek, 1944 őszén bizakodva várták az orosz csapatokat, míg a Tisza innenső felén élőkben balsejtelmek éltek. Az utóbbiaknak félelme nem volt alaptalan, amit a hatalmat átvevő partizán egységek „tisztító hadművelete” fájdalmasan bizonyított. Ennek a hadműveletnek szerény becslések szerint kb. 20 ezer ember esett áldozatául.

Mérhetetlenül mély nyomokat hagyott ez a megfélemlítő tisztogatás a magyarok hangulatában. Sokakban még ma sem oldódott fel a rettegés, ami elsősorban abban nyilvánul meg, hogy nem mernek nyilvánosan a politikai élet színterén szerepelni. Azzal érvelnek, hogy ők már egyszer megégették magukat. Igaz, hogy 1990 előtt azok sem mertek az áldozatokról hangosan beszélni, akiket a bátrabbak, a magyarközpontú politika kezdeményezői közé sorolhatunk.

A háború utáni időszaknak volt még egy nagy horderejű eseménye. Kilakoltatták a népi németeket, akiknek a vagyonát, falvait újabb délről, elsősorban Bosznia-Hercegovinából és a Krajnából érkező szerb nemzetiségű telepéseknek adták oda. Minden eddigi egyensúly megváltozott, a nemzetiségi, a politikai és a gazdasági is, mert ezeknek a tagjai elfoglalták a vezető pozíciókat, ami – mint mostanában kitűnt – az akkori látszathoz sokkal jelentősebb mozzanat volt, mert miután a szerepekbe bedolgozták magukat, az elmúlt néhány évben végbement változások során magukhoz ragadták a társadalmi vagyon jelentős részét. A magyarok sajnos ennél a szereposztásnál is kimaradtak.

Mindezzel azonban a megpróbáltatásoknak nem lett vége. Elkezdődött a jugoszláviai „*örökösödési háború*”, amelyben a szerb rész jogilag nem vett részt, de amely miatt az egész szerb társadalmat érzékeny veszteségek érték. Nem hivatalos adatok szerint kb. 200 ezer személy, elsősorban fiatal, zömmel magasabb szakképesítéssel rendelkező, hagyta el az országot legális, vagy illegális úton. Ezek között vannak azok a magyarok is, akik a mozgósítások miatt vagy gazdasági okokból távoztak el közülünk. Ezek száma 25-30 ezerre tehető. Nem kell mondanom, hogy a 370 ezer lélekszám alá süllyedt magyarság ezen a nagyszabású vállalkozáson, amelynek a célja tervezőik szerint a Nagy-Szerbia megteremtése volt, aránytalanul többet veszített, mint az érdekelt szerb fél.

A háború befejező szakaszában, amikor mindenki abban reménykedett, hogy a szörnyűségeknek vége szakad és a gazdasági problémákat leszámítva fel lehet majd lélegezni, még egy súlyos, megoldhatatlannak tűnő csapás ért bennünket. Amikor ugyanis a háború már a veszteséghez közeledett, megindult a szerb menekülők áradata (hivatalosan 370 ezer személy), akiknek a nagyobb részét a Vajdaság területére irányították. Csupán Szabadkán pillanatnyilag több mint 13 ezren vannak elszállásolva. Ez a szám a város korábbi lélekszámának több mint 10 %-a.

Nagyjából ezekkel a terhekkal a hátán kell a vajdasági magyarságnak megtalálnia a megmaradás felé vezető utat. Ilyen és hasonló háttéreseeményekkel, problémákkal a fejünk fölött kell a magyarság politikai tényezőinek megtalálni a biztatás, a bátorítás szavait és meggyőzni az embereket, hogy nem kell feladni a küzdelmet, nem kell kishitűnek lenni. Maradni kell ősi tűzhelyünkön. Semmiképpen sem könnyű feladat. Mert a parasztság a legarcátlanabb kizsákmányolásnak van kitéve, a tanulóifjúságot munkanélküliség várja, a dolgozókat pedig, akik halódó gyáraikban hónapok múlva kapnak fizetésnek nevezett segítyt, a nyomor. Lassan mindenhez hozzá lehet szokni, a helyzetnek egyszer úgyis jobbra kell fordulnia, ezzel vigasztalják az emberek magukat. És azt remélik, hogy helyzetükre egyszer figyelemmel lesz a nemzetközi közvélemény, de elsősorban a magyar állami vezetés. Szerencsére sokan vannak, akik igyekeznek megóvni a nemzettudat lángját. Írók, újságírók, értelmiségiek, egyszerű kétkezi munkások, akik részt vesznek a különböző megmozdulásokon, akciókon. Szerencsés körülmény, hogy a legutóbbi választásokon Észak-Bácska területén hét községben olyan önkormányzatot sikerült kiharcolni, amelyekben magyar politikusok vannak többségben. Ezek azok a szervezetek, amelyek némileg egyensúlyozhatják a központi hatalom által gyakorolt nyomást. Igaz, nem nagy lehetőséggel rendelkeznek, mert az ipar dolgaiba egyáltalán nem szólhatnak bele, az iskola ügyeibe is csak kis mértékben, a kulturális intézmények nagyobb része is hatalmukon kívül áll. Mindezeket a területeket a minisztériumok tartják hatalmuk alatt. Ennek ellenére az önkormányzatok olyan kezdeményezéseket karolhatnak fel, amelyek segítik megtartani kulturális örökségünket, önbizalmunkat. Emlékünnepeket, megemlékezéseket, fesztiválokat rendezhetünk, ifjúsági honismereti táborokat szervezhetünk, kiadványokat adhatunk ki, szobrokat, emléktáblákat avathatunk; a hatósági szervezetekben – ha nem is minden szinten, de – megtarthatjuk a magyar nyelv használatát. Ezeket a tényezőket fontos eredménynek tartjuk.

A közösségi tudat megőrzése más fontos területeken is folyik. Ilyen a sajtó területe. Nagy küzdelem árán, de eddig sikerült életben tartani egyetlen napilapunkat, a Magyar Szót, amely a hatalom minden ármánykodása ellenére ki is meri mondani azt, ami sért bennünket, hangoztatni

meri követeléseinket, például az autonómia elérésére vonatkozó törekvéseinket, az önálló magyar iskolahálózat kiépítésére tett javaslatainkat. Benne megtárgyalhatjuk azokat a kérdéseket, amelyekben nem értünk egyet, reagálhatunk az országban történő dolgokra, eseményekre. A lap körül az elvándorlás ellenére számos kitűnő tollforgató tevékenykedik.

Három országos hetilapunk jelenik meg: a Szabad Hét Nap, a Családi Kör és a Napló. Az első kettő a családi lapok kategóriájába tartozik, a Napló egy erősen angazsált, szabadelvű politikai kiadvány. Talán jelzésértékű, hogy ez fut a legkisebb példányszámban. Az elmúlt évek csontig ható politizálása és az a sajnálatos vita, amely a két részre szakadt magyar érdekvédelmi szervezet eredeti szárnyának jóvoltából kiobbant, túltelítette az itteni magyarság politikai befogadóképességét, türelmét. Létezik még egy kéthetenként megjelenő rezsimhű lap is, amely azonban teljesen marginális szerepet tölt be. Két folyóirat áll az írók és az irodalomkedvelők rendelkezésére, az újvidéki Híd, amely rövid megszakításokkal immár hatvan éve van jelen nemcsak a vajdasági, hanem az összmagyar szintén, és a Szabadkán szerkesztett Üzenet. A szintén Újvidéken időnként megjelenő Létünk az egyetlen társadalomtudományoknak szentelt folyóirat a Délvidéken. Eredetileg vonalhű, marxista irányzatú volt, ma a legégetőbb problémákkal foglalkozik.

A napilap, a hetilapok és a folyóiratok is állandóan anyagi problémákkal küzdenek, de ugyanez érvényes majdnem minden kulturális jellegű létesítményünkre, vállalkozásunkra, amelynek jelentős részét hathatós anyaországi támogatás nélkül lehetetlen lenne megtartani, működtetni. Köszönet illeti az illetékeseket.

A legszélesebb, elsősorban fiatalokat megmozgató szervezetek a művelődési és kultúr-egyesületek. Szinte minden magyarlakta városban és településen működik egy-egy ilyen szervezet. Sajnos pénz- és káderhiánnyal küzdenek, aminek következtében tevékenységük színvonala a legtöbb helyen kívánnivalót hagy maga után. Jelenlétük különösen az olyan helyeken fontos, ahol az iskolai szervezet hiányosságai, vagy a szülők félreértelmezett gondossága miatt („*hogy a gyerek könnyebben érvényesüljön*” szerb tagozatba íratják) nincs magyar nyelvű oktatás. A szülők egy részének identitásvesztésre, megalkuvásra hajló készsége abból is látszik, hogy gyerekeiknek képesek a hagyományoktól eltérő, a magyar fülnek végtelenül furcsán hangzó neveket adni. Egyetlen egy rövid lajstromból válogattam ki az alábbi példákat: Daniella, Barbara, Leila, Teodóra, Anett, Arabella...

Amikor a közösségi öntudatról, a segítőkészségről van szó, meg kell említeni azt a ma már egész hálózattá fejlődött vállalkozást, amely a szegény sorsú, jól tanuló diákok segélyezésén ügyködik: hat városban működik magyar diáksegélyező egyesület. Odalent mindenki tisztában van vele, hogy jövőnk elsősorban a fiatal nemzedékben, a megújulásban van.

Ha most fejtegetésem befejezem, talán azt fogják mondani, hogy a nehézségek ecsetelése és a pozitív eredmények között nincs meg az összhang, az egyensúly. Sajnos, akármennyire is szeretném, egyelőre nem lehet összhangot teremteni. Egyelőre nem. Nem tudjuk mit hoz a jövő, hiszen még országunkban nincs minden tisztázva. Igyekszünk, igyekezni fogunk.